

Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi

Employment of Disabled People and Social Inclusion Relationship

Yusuf Genç¹

Güldane Çat²

Özet

Toplumun dezavantajlı gruplarından olan engelliler, normal yaşam şartlarına sahip insanlar gibi toplumla iç içe yaşamak istemektedirler. Bu araştırma; sosyal dışlanma riski yaşayan engellilere istihdam alanı ve mesleki rehabilitasyon imkanı sunularak toplumla bütünleşmelerinin sağlanmasına ilişkin öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nin iştiraki olan BELDE- AŞ'ye bağlı Gülen Yüzler Engelliler Mesleki Rehabilitasyon ve İş Merkezinde yapılmıştır. Araştırma nitel ve nicel araştırma özelliği taşımaktadır. Teorik çerçevede; engellilere yönelik politikalar, istihdamın sağladığı sosyal güvenlik imkânları, engelli istihdam yöntemleri, korumalı işyerlerinin sosyal dışlanma veya içerme üzerindeki etkileri, mesleki rehabilitasyonun engelliler için önemi, çalışma hayatının ve sosyal model yaklaşımının sosyal içerme/bütünleşmeye katkıları üzerinde durulmuştur. Mesleki rehabilitasyon merkezlerinin korumalı işyerlerinden farklı olduğu, engellileri çalışma ortamına çekerek üretime kattığı ve bu yolla üzerlerinde iyileştirme sağladığı görülmüştür. İşgücüne katılım engellilere gelir sağlamakta, aile ortamı kurmaya yardımcı olmakta, sosyal dışlanmayı önlemekte ve engellileri toplumla bütünleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Sosyal Dışlanma, İstihdam, Mesleki Rehabilitasyon, Sosyal İçerme.

1 Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi, ygenç@sakarya.edu.tr

2 Sosyal Çalışmacı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

Abstract

Disabled people who are one of disadvantaged groups of the society want to live with the society just like the people with normal life conditions. This research aims to provide the opportunity of employment and vocational rehabilitation to the disabled people experiencing social exclusion and thereby ensuring their integration with the society. The research was conducted at GülenYüzler Vocational Rehabilitation and Business Center which is affiliated to BELDE A.Ş., a subsidiary of Kocaeli Metropolitan Municipality. The research is a qualitative and quantitative research. Under theoretical framework, policies for disabled people, social security opportunities offered by employment, disabled employment methods, effects of sheltered workshops on social exclusion and inclusion, importance of vocational rehabilitation for disabled people, contributions of working life and social model approach on social inclusion/integration were addressed. It was seen that vocational rehabilitation centers are different from sheltered workshops and they pull the disabled people into working environment and include them in the production thereby ensuring progress in them. Participation in work labor provides income for the disabled, helps them establish a family environment, prevents social exclusion and integrates disabled people with the society.

Keywords: *Disabled, Social Exclusion, Employment, Vocational Rehabilitation, Social Inclusion.*

Giriş

Engelli kavramı; toplumsal, bireysel ve sosyal sonuçları olan bir kavram olarak literatürde yer almaktadır. Özellikle sanayi devriminden sonra engelli kavramı toplumsal hayatta daha sık kullanılır hale gelmiştir. Sanayi devrimi ile birlikte doğuştan kaynaklanan engelin dışında iş kazaları sonucunda oluşan engel oranlarında artış olmuştur. Engelliler dezavantajlı bir grup olarak sosyal politikaların kapsamına girmiştir. Sanayi ve teknolojik gelişmeler, sosyal hayatın hareketliliği ve toplumsal gelişmeler sonucu evlerine kapanan engellilerin toplumla bütünleşme talepleri toplumun diğer katmanları tarafından görünür hale gelmiştir.

Engellilik bir sosyal dışlanma unsurudur. Engelliler için sosyal ilişkilerden, kültürel ve toplumsal faaliyetlerden, temel hizmetlere erişimden, yakın çevreden ve iktisadi sahadan engellenmek ikinci bir engel durumu olarak görülmektedir. Bunun için sosyal içerme/toplumla bütünleşme kendileri için ciddi bir önem taşımaktadır. Sosyal içerme, sosyal dışlanmaya maruz kalan birey veya grupların, sosyo-ekonomik hayatta yer almalarına engel olabilecek faktörlerin ortadan kaldırılarak; hayat standartlarının toplumda kabul edilebilir bir düzeye getirilerek toplumla bütünleşmelerinin sağlanmasıdır. Sosyal içerme tutum ve davranışta değişim ve ortak bir kimlikte buluşmadır (Genç, 2012). Birbiriyle barışık yaşayan toplumlarda dayanışma ve işbirliği güçlenir. Engelli bireyin sosyal hayata katılımına ve toplumla entegre olması ve potansiyellerini kullanabilmelerini sağlamak için sosyal içerme politikalarıyla desteklenmeleri gerekir. Engellilerin bireysel becerilerinin yetersiz kaldığı yerlerde desteklenmeleri başarı düzeylerini artıracak, toplumsal yaşamdan uzak kalmaya iten unsurlardan arındıracak kapsamlı sosyal içerme politikaları geliştirmek ve uygulamak onları hayata bağlayacaktır.

Yakın geçmişe kadar engellilik bir sağlık sorunu olarak görülüyordu. Bu bakış açısı engellilik sorunlarının çözümünü daha çok medikal model açısından yorumlamıştır. Medikal model, engelliliği büyük ölçüde bireyin yetersizliği ve patolojisine dayalı olarak açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre engelli bireyler çeşitli engelleri ve yetersizlikleri nedeniyle toplumda 'normal' bireylerden ayrı bir konumdadırlar. Medikal modelin engelli bireyleri bu şekilde ele alması, bazı sorunlarına çözüm üretirken ayrımcı ve damgalayıcı tutumlar içermesinden dolayı pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Engellilerin

kendileri ile ilgili konularda başkalarının karar vermesi, onları rahatsız etmekte, özgüvenleri, özsaygıları sarsılmakta, depresyon ve çeşitli ruhsal sorunlar yaşayabilmektedirler (Arıkan, 2002). Bu yaklaşım kendilerini memnun etmezken engelli hakları hareketi sonucunda, “engelliliğin sosyal modeli” olarak teorileştirilen yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Sosyal model, engellilik durumunu yaratan esas nedenin toplumsal olduğu, engellilerin toplumsal engeller sonucunda izole edildiği tezini savunmaktadır (Erdugan, 2010).

Engelli bireylerin engellilik durumu her zaman sağlıkla ilgili değildir. Bir uzvun yokluğundan kaynaklanan kalıcı engellilik durumunun engelliye ve ailesine kabullendirilmesi, ruhsal yapısında meydana getirdiği travmaların tedavi edilmesi ve bu durumun toplum tarafından benimsenmesinin medikal modelle sağlanması mümkün değildir. Giderilemeyen engellilik durumunun birey, ailesi ve toplum tarafından kabullenilme ve normalleşme işlevi ancak sosyal modelle yerine getirilebilir. Medikal model sorun, sosyal model ise çözüm üzerine odaklanmaktadır. Engellilerin refahı için her iki modelden de yararlanılmalıdır.

Engelliliği anlamaya, tanımlamaya ve sorunlarını çözmeye yönelik bu iki modelin yanında geleneksel model ve insan hakları yaklaşımı olmak üzere iki modelden daha söz edilebilir. Her modelin kendine has uygulama biçimleri vardır. Bu modeller engellilerin sorunlarını ele alış biçimleri ve sundukları çözüm önerilerine göre farklı şekilde değerlendirilirler. Mesela; insan hakları bağlamında engellilerin dışlanabileceği tüm alanlarda hakları olduğu vurgulanmıştır. Birleşmiş Milletler Engelli Bireylerin Hakları Beyannamesinde; saygı görme ve değer verilme, özgüvenin artırılmasına katkı verme, öğrenim görme, çalışma hayatına katılma, aile ve sosyal yaşam kurma, ayırıcı tedaviden korunma gibi temel haklara vurgu yapılmıştır. Sosyal modelin oluşumunu önceleyen engelli hakları hareketi medikal modelin dışlayıcı ve hastalık/sakatlık/ tedavi odaklı anlayışına duyulan tepkinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Erdugan, 2010). Bu hareket engelli bireylerin gelir ve ihtiyaçlarının engelli olmayan bireyler tarafından karşılanmasına karşı bir duruşu ifade etmektedir. Engelliler maddi yardım yerine istihdam istemektedirler. Ekonomik açıdan kendi ihtiyaçlarını kendilerinin karşılaması bağımlılık ve dışlanmışlık sendromundan kurtulmalarını sağlar.

Sosyal politikaların gelişimi ile birlikte bugün engelli bireylerin toplumla bütünleşmesini sağlamak ve sosyal hayata katılımlarını arttırmak amacıyla; ilk olarak tıbbi tedavi ve iyileştirme hizmetlerinden yararlandırılmaları, özel eğitim ihtiyacı olanlara mümkün olduğunca kaynaştırma yoluyla eğitim hakkının verilmesi ve işgücü niteliği taşıyan engellilerin mesleki rehabilitasyonu doğrultusunda emek piyasasına katılmaları hedeflenmektedir (Seyyar, 2008: 81-82). Yıllardan beri bu konuda yeterli politikaların üretilmemesi engellilerin işgücünün atıl kalmasına neden olmuştur. Bu üstünlüklerin değerlendirilmesi topluma ve ülkeye ciddi yararlar sağlayacak, aynı zamanda kendilerine güvenleri ve sosyal içermeye eğilimleri artacaktır.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü ve Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı işbirliği ile yapılan “2002 Türkiye Özürlüler Araştırması”na göre Türkiye’de engelli nüfusun toplam nüfus içindeki oranı yüzde 12.29’dur. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engellilerin oranı yüzde 2.58 iken süreğen hastalığı olanların oranı yüzde 9.70’dir (DİE, 2002). 2002 yılından sonra engellilere yönelik veriler güncellenememiştir. 2012 yılı itibarıyla nüfusu 74 milyon olan Türkiye’de tahminen 9 milyon engelli birey bulunmaktadır. Nüfusun önemli bir kısmını oluşturan engellilerin çalışma hayatı ve toplumla bütünleşme sorunları, üzerinde çalışılması gereken bir konudur. Engellilere yönelik çalışma ortamlarının oluşturulması ve işyerlerinin açılması kendilerine yeterli hale gelmelerine ve toplumla kaynaşmalarına ivme kazandıracaktır.

Engellilerin toplumsal yaşama tam katılımlarının sağlanmasına yönelik kamusal alanda iyileştirmelerin yapılması, onların çalışan, kazanan ve kendilerine yeten bireyler olmaları için desteklenmeleri toplumsal yaşamın gereğidir (Yıldırım ve vd. 2011: 12). Engellilerin çalışma yaşamına katılımları ile ilgili düzenlemeler 5378 sayılı Özürlüler Kanunu, 4857 sayılı İş Kanunu ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nda bulunabilir.

Engellilerin sosyal hayata katılımları çeşitli yollarla sağlanmaktadır. Özellikle Özürlüler Kanunu ve İş Kanunu’ndan sonra yeterlilik derecelerine göre engellilerin istihdamı ve sosyal aktivitelere katılımlarında önemli artışlar olmuştur. Kanun ve yönetmeliklerde yapılan bu iyileştirmelerle tüketen ve bağımlı olan birçok engelli, üreten ve kendine yeterli hale gelerek ülke kalkınmasına katkı

sağlamaktadır. Engellilerin çalışma hayatına katılımları için birçok modeller geliştirilmiş ve teşvikler sağlanmıştır. Bunlardan biri olan korumalı işyerleri, daha çok engellilerin bir arada çalışmasını öngören bir model olduğu için engelliler tarafından destek bulmamış, aksine sosyal dışlanmayı artırdığını savunmuşlardır. Engelliler, sağlıklı insanlarla aynı ortamda çalışarak eşit haklara sahip olmak ve gündelik hayatta kendilerine yer bulmak istemektedirler. Böylece kendilerine acınan, yardım edilen, hakkında karar verilen, pozitif ayrımcılığa tabi tutulan birey yerine, kendisine fırsat verilen, üreten, söz sahibi olan ve kendi sosyal ve aile ortamını oluşturan bireyler olmayı tercih etmektedirler.

Türkiye’de engellilerin istihdam yöntemleri incelendiğinde; engelli istihdamını artırmak amacıyla kota ve teşvik yönteminin diğer yöntemlerden daha çok tercih edildiği görülmektedir (Coşkun vd., 2009: 17-18). Diğer yöntemlerin ülkemizde çok etkili olmama sebebi işverenlerin engelli çalışanlara yönelik olumsuz bakış açıları ve görüşleridir.

Bu araştırma engellilerin istihdamında kullanılan yöntemlerden korumalı işyerlerinin ve mesleki rehabilitasyon merkezlerinin işlevselliği ve iş hayatına katılımın engellilerin sosyal dışlanma riskleri üzerinde nasıl etkiler bıraktığına ışık tutacaktır. Bunun için de Kocaeli Büyükşehir Belediyesi’nin iştiraki olan BELDE-A.Ş.bünyesinde işletilen Gülen Yüzler Engelliler Mesleki Rehabilitasyon ve İş Merkezi ile orada çalışan engelliler üzerinde ampirik bir araştırma yapılmıştır. Bu işyerinin pilot olarak tercih edilme sebebi başlangıç itibariyle korumalı işyeri niteliğinde açılması ve daha sonra sadece engellilerin çalışmasıyla doğabilecek sosyal dışlanma riskine karşı mesleki rehabilitasyona yönelik işyerine çevrilmesidir. Bu işyerinde zihinsel, bedensel, görme ve işitme engelliler çalışmaktadır. Kurumda yapılan araştırma esnasında kurum yöneticileri tarafından kurumun korumalı işyerleri standartlarına göre çalıştığı ifade edilmiştir.

Özürlüler Kanunu’na göre; sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri belediyeler tarafından da verilebilmektedir. Belediyeler bu hizmetlerin sunumu sırasında gerekli gördüğü hallerde, halk eğitim ve çıraklık eğitim merkezleri ile işbirliği yaparlar. Engellilerin rehabilitasyon talebinin karşılanamaması halinde engelli, hizmeti en yakın merkezden alır ve ilgili belediye her yıl bütçe talimatında

belirlenen miktarı hizmetin satın alındığı merkeze öder (m. 13). Söz konusu Mesleki Rehabilitasyon ve İş Merkezi bu maddeye dayalı olarak açılmıştır.

Sosyal İçerme ve Engellilerin Sosyal İçermesi İçin Sosyal Model Yaklaşımı

Sosyal içerme kavramı sosyal dışlanmanın karşıtı olarak dezavantajlı grupları (engelli, yaşlı, kadın vb.) sosyal hayata dâhil eden, toplumla bütünleştiren ve kaynaştıran bir kavramdır. Sosyal dışlanma, bireyin toplumla bütünleşme ve fırsatlara erişimden engellenme, temel ihtiyaçlardan yoksun kalma, toplumla olan bağlarından kopma, sivil, siyasal, ekonomik ve sosyal yurttaşlık haklarından yoksun olma/bırakılma durum ve sürecidir. Sosyal dışlanma fiziksel, ruhsal ve toplumsal bir engellilik durumudur. Sosyal dışlanmış birey veya gruplar, eşitsizliğe uğramış, her türlü riske karşı; korunmasız, savunmasız ve zayıf kişilerdir (Sapançalı, 2005: 53). Bir başka açıdan sosyal dışlanma; birey veya grupların işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik, engellilik, yaşlılık gibi nedenlerden dolayı eğitim, sağlık ve kültürel imkânlardan yararlanamaması, üretim etkinlikleri içinde yer alamaması ve karar alma süreçlerine katılamaması şeklinde tanımlanabilecek kapsamlı ve çok boyutlu bir kavramdır (Seyyar ve Genç, 2010: 645).

Sosyal içerme kavramı ile istihdam arasında sıkı bir bağ vardır. Çünkü istihdam; dezavantajlı grupların dışlanmasını önlemeye, yeterli gelir ve sosyal güvence sağlamaya, maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya ve kendilerine olan güvenlerini güçlendirmeye katkı sağlamaktadır. Dezavantajlı gruplardan olan engellilerin üretim sahasından uzak tutulması bu kazanımlardan mahrum kalmaları demektir. Bu sorunla karşılaşmamak için toplumsal bilinç oluşturulması ve yapısal süreçlerin iyileştirilmesi gerekir.

Lizbon Zirvesinde, sosyal içermenin artırılması için, daha fazla büyüme ve istihdam meydana getirecek ekonomik iyileşmenin sağlanması ile toplumla bütünleşmeyi artırıcı yeni faaliyetlerin geliştirilmesi hususları öngörülmüştür. Türkiye’de sosyal içermeye yönelik politikalara, ilk kez Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan “Orta Vadeli Program”da (OVP) yer verilmiştir. 2007-2009 tarihli OVP’de yer alan beş gelişme ekseninden biri “Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele” olarak belirlenmiştir. Engellilerin yoksulluğunun önlenmesi için istihdamlarının artırılması

önem arz etmektedir. Tamamen dezavantajlı sosyal gruplara yönelik hazırlanan sosyal içerme programlarının içeriğinde Türkiye açısından engellilere yönelik hedef 11. Maddede “engellilere dönük çevresel ulaşılabilirlik şartlarının iyileştirilmesi, işgücü niteliği taşıyan engellilerin istihdamlarının artırılması” olarak belirtilmiştir (DPT, 2006).

Sosyal içerme, bazı kişi, grup ya da toplulukların koşullarının başkalarının koşullarıyla karşılaştırılarak yargıya varılan nispi bir kavramdır. Bununla birlikte bireylerin içinde yaşadıkları topluma katılma hakkına vurgu yapan normatif bir kavramdır. Sosyal dışlama ise, bireylerin, grupların ya da toplulukların toplumun dışına itildikleri, topluluk ağlarıyla ve faaliyetleriyle bağlarının koparıldığı, yoksullukları, sağlıksızlıkları, eğitimsizlikleri ve diğer dezavantajları dikkate alındığında, toplumsal hayata tam katılımdan yoksun kaldıkları bir süreçtir (Leigh, 2011). Sosyal dışlanma yaklaşımında engellilik, bir dezavantajlılık formu olarak yer bulmakta ve sosyal dışlanma riskine diğerlerine oranla daha fazla maruz kalan kesimlerden birini ifade etmektedir. Sosyal içerme ise sosyal dışlanmayı ortadan kaldırmayı amaçlayan bir dizi faaliyetlerdir. Emek piyasasının dışında bırakılan, sosyal yaşama katılımları çeşitli sebeplerle (toplumsal önyargılar, fiziksel engeller gibi) engellenen engelliler için yoksullaşma ve dışlanma kaçınılmaz olmaktadır (Erdugan, 2010: 43). Yetersizliklere dayalı engellilik kendi başına bir risk iken, buna karşı zamanında alınmayan tedbirler yeni riskleri doğurmaktadır. Kronikleşmiş engellerle mücadele etmek zorunda olan engelli artık soyut ve sonradan oluşan engellerle de uğraşmak zorunda kalmaktadır.

Engellilerin çalışma hayatından dışlanmalarına sebep olan faktörleri; sosyal, kişisel, kamusal, kurumsal ve piyasa faktörleri olarak beş grupta toplayabiliriz. İyileştirme yapabilmek için bu faktörlerin tamamını devreye sokmak gerekir. Mesela; sosyal faktörler, sosyal hayata katılımın önünde engel teşkil edecek şekilde politika oluşturanların ve işverenlerin anlayış ve davranışlarını etkileyebilir. Eski hükümlüler, madde bağımlıları, engelliler ve yaşlılar gibi dezavantajlı gruplara karşı toplumsal tutum ve davranışlar ayrımcılıkla sonuçlanabilir (Pillinger, 2004 akt. Gündüz, 2007: 4). Bu ayrımcılık sosyal dışlanmayı körüklemektedir. Rodgers vd. (1995) sosyal dışlanma kavramını, *mallar ve hizmetlerden; emek piyasasından; güvenlikten; topraktan ve insan haklarından dışlanma*

olmak üzere toplam beş kategoride ele almıştır. Bonner (2006) ise; sosyal dışlanmayı 7 boyutta incelemiştir (Tablo 1). Engelliler tüm bu alanlarda kendilerinin dışlandıklarını düşünmektedirler. İstihdama katılım hem engellilerin ve hem de toplumun bu algısını olumlu yönde değiştirmek için geliştirilmiş bir politikadır.

Tablo 1: Sosyal Dışlanma Boyut ve Unsurları

Sosyal Dışlanma Boyutları	Sosyal Dışlanma Unsurları
Bireysel	Ruhsal ve fiziksel rahatsızlıklar, beklentileri karşılayamayan eğitim
İktisadi	Uzun vadeli işsizlik, işsiz hane halkı, gelir yoksulluğu
Sosyal	Evsizlik, suç, asi gençlik, sapma davranışı,
Politik	Yetkisizlik, siyasal hakların yetersizliği, politik süreçlere olan güvensizlik veya bu süreçlere yabancılaşma
Çevre/Komşuluk	İskân yapılarının yetersizliği, çevre felâketleri
Üzamsal	Savunmasız grupların marjinalleşmesi
Grup	Engelli, yaşlı, etnik azınlık grupların özellikleri üzerine odaklanma

Sosyal dışlanmaya maruz kalan grupların en önemli özellikleri; topluma katılamama, yetersiz donanıma sahip olma ve kendilerini yetersiz hissetmeleridir. Sosyal dışlanmışlık bu anlamda iki taraflı cereyan eden bir olgudur. Dezavantajlı gruplar topluma entegre olmada güçlük çekerken toplumda, sosyal dışlanma riski altında bulunan grupları içine almakta tereddüt etmektedir. Sosyal dışlanma etkenleri açısından en riskli olan, her iki kesimin sosyal bütünleşme becerisini gösterememesidir (<http://www.manevisosyalhizmet.com>).

Engelliler, sosyal hayata katılım konusunda zorlanan ve sosyal dışlanmaya maruz kalan dezavantajlı bir gruptur. Engellilik ve yoksulluk genellikle birlikte var olmaktadır. Engellilik, yoksulluğun hem gerekçesi hem de sonucudur. Yoksul ailelerde, engele sebep olan faktörlerin görülme ihtimali daha fazla olduğu gibi engelinin veya engelliye bakmakla yükümlü olan kişinin işsiz olma ihtimali de yüksektir. Dolayısıyla engelinin eğitim, sağlık hizmetleri, iyileştirme ve meslekî eğitim imkânlarından yararlanma şansı azalmaktadır (Bıçkıcı ve Özgökçeler, 2010: 320). Bu durum engelli bireyleri toplumsal hayatın dışında iterek sosyal dışlanmaya maruz bırakmaktadır.

Engelliler toplumsal hayatta yer bulmak ve psiko-sosyal yapılarını geliştirebilmek için sosyal desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Bu işlev aile üyeleri, yakın arkadaşlar, meslek elemanları, sivil toplum kuruluşları ve işverenler tarafından yerine getirilmektedir.

Sosyal dışlanma riski yaşayan engelliler bu psikolojik baskı ile kendilerini daha da zora sokmaktadırlar. Toplumda sosyal dışlanma riski taşıyan grupların durumlarını ölçen ortak bir ölçüm olmamakla birlikte aşağıda beş ana kriterle anlatılmaya çalışılan ölçüm, özellikle engellilerin hangi alanlardan dışlandıklarının anlaşılmasına ışık tutmaktadır.

Tablo 2: Her Ölçüm İçin Dışlanma Örneği

Boyutlar	Dışlandığı Varsayılan Kişiler İçin Örnekler
Sosyal İlişkilerden Dışlanma	Eşiyle yakın ilişki, çocuklarıyla yalnız telefonda konuşmak fakat dışarıda irtibat sağlamamak
Kültürel Faaliyetlerden Dışlanma	Tiyatro, konser, opera vb. yerlere, bir sanat galerisine veya müzeye hiç gidememek, sinemaya daha fazla gitmek isteyip yılda bir iki kez gitmek
Toplumsal Faaliyetlerden Dışlanma	Herhangi bir sivil toplum organizasyonuna üye olmamak, gönüllü bir eyleme katılmamak, seçimlerde oy kullanmamak
Temel Hizmetlere Erişimden dışlanma	Banka işlemlerini zor yapabilmek, postaneyi güç kullanabilmek
Yakın Çevreden Dışlanma	“Bu muhitte kimseye güvenilmez” veya “yardıma ihtiyacın olduğunda burada kimse yardım etmez” gibi cümleleri savunmak

Kaynak: Scharf, 2001: 303-315.

Sosyal dışlanma toplumun ve engellilerin en önemli sorunlarından biridir. Bu ölçümlere göre engellilerin sosyal dışlanma sorununu çözebilecek en uygun model sosyal modeldir. Bu dışlanma ölçümlerine iş hayatına katılımdan dışlanmayı da ekleyebiliriz. Çalışma imkânı olan ya da oluşturulan engellilerin iş hayatına alınması yukarıda sözü edilen beş sosyal dışlanma unsurunun ortadan kalkmasına çok fazla olumlu katkı sağlayacaktır. Çünkü iş hayatı engelliye tüm bu alanlarda aktif yapacak ve sosyal çevresiyle iletişim ve etkileşimi kuvvetlendirecektir. Böylece engellilerin

toplumsal hayata katılarak toplumla bütünleşme ve kaynaşmaları gerçekleşecektir.

Sosyal model, genel felsefesi itibariyle hem devlete hem de topluma sorumluluk yüklemektedir. Bu sorumluluk, yoksulluk ve engellilik arasındaki zincirin kırılmasında etkin rol oynar. Sosyal model, engellilerin hak arama talepleri geliştirmeleri ve engellenmişlik hallerini politik zemine taşıyarak çözüm aramaları için de önemlidir (Erdugan, 2010). Bu modelle engellilerin psiko-sosyal sorunlarının çözümü, dışlanmışlık eğilimlerinin giderilmesi, sosyal içerme eğilimlerinin artırılması ve toplum tarafından kabullenilmeleri söz konusudur.

Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları

Engelliler politikası; engelli çocuk ve yetişkinlere yönelik uygulanan sosyal politikaların bütünüdür. Bu politikalar; engellilerin hayat şartlarını iyileştirmek ve toplum hayatına katılımlarını sağlamak isteyen kamusal politikalarlardır. Bu politikaların kapsamı; engellilerin sosyal güvenliği, ulaşılabilirliği, mesleki rehabilitasyonları ve eğitimi, aktif istihdam politikaları ve sosyal hayata katılımlarını içermektedir (Seyyar ve Genç, 2010: 559).

Engellileri sosyal dışlanmaya iten unsurları ortadan kaldırmak için gerekli politikalar üretilmez ve uygulanmaya konmazsa bu dışlanma onları bireysel, iktisadi, sosyal ve politik hayattan uzaklaştıracağı gibi aile, sosyal çevre, grupsal faaliyetler ve toplumdan da uzaklaşmalarına neden olacaktır. Hâlbuki onlar her iki alanda da sosyal içermeye ihtiyaç duymaktadırlar.

Engellilerin dezavantajlı olarak değerlendirilmesi kendilerini kısmen rahatsız etmektedir. Geniş anlamda insan hakları, dar anlamda sosyal haklar bağlamında özel ve kamusal haklar bütün vatandaşlara eşitlik ilkesi doğrultusunda verilirken, dezavantajlı sosyal gruplar, bunlardan fırsatta eşitlik ilkesine göre de yararlanabilmelidirler. Bunun hayata geçirilmesi ise genelde her türlü engeli ortadan kaldırmayı hedefleyen pozitif ayrımcılık yöntemleri ile gerçekleştirilebilmektedir. Mesela engellilere istihdam hakkını tanımakla kalmayıp, emek piyasasına dönük engelli kota sistemi veya korumalı işyeri gibi uygulamalarla bu hakkın veya hedefin somut olarak hayata geçirilmesini sağlamak engelli dostu aktif sosyal politikaların bir yansımasıdır (Seyyar,2008: 80).

Engellilerin çalışma hayatı ile ilgili Özürlüler Kanununun 14. Maddesi “Çalışan özürllülerin aleyhinde sonuç doğuracak şekilde, özürlüyle ilgili olarak diğer kişilerden farklı muamelede bulunulamaz. Çalışan veya iş başvurusunda bulunan özürllülerin karşılaşılabileceği engel ve güçlükleri azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve işyerinde fiziksel düzenlemelerin bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşlar ile işyerleri tarafından yapılması zorunludur. Özürlülük durumları sebebiyle işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan özürllülerin istihdamı, öncelikle korumalı işyerleri aracılığıyla sağlanır” şeklindedir. İstihdama yönelik düzenlenmelerin yapılması Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmet Genel Müdürlüğü’ne bırakılmıştır.

Burada özellikle işgücü piyasasında çalışması zor olan engelliler için şartlarına uygun işyerleri tanzim edilmesi ve çalıştırılmaları önerilmektedir. Engelliler; sağlıklı insanlarla aynı ortamda çalışmayı tercih etmekte ve toplumdan dışlanma korkusu yaşamaktadırlar. İşgücü piyasası, alışveriş ortamı, sosyal alanlar, spor alanları ve eğitim yuvalarında sağlıklı insanlara sunulan imkânlardan yararlanmak istemektedirler.

Engellilere dönük hizmet alanlarından en önemlisi engellinin çalışma yaşamına katılmasının sağlanmasıdır. Engellilerin çalışma hayatına katılması; sosyal güvence ve maddi kazanç sağlayacak; topluma bütünleşme ve kaynaşmayı da beraberinde getirecektir. Çalışma hayatı engellilerin sosyal hayata katılımları, topluma faydalı birey olmaları, yeni bireylerle iletişim kurarak kendilerine sosyal bir çevre oluşturmaları, ayrıca kendilerine yetebilme duygularını geliştirmeleri açısından önem taşımaktadır. Çalışma hayatına katılabilmeleri için yeterli istihdam yöntemleri geliştirilmesi ve engellilik durumlarına uygun işyerlerinde çalıştırılmaları işsizlik oranlarını azaltacağı gibi işgücü piyasasına da katkı sağlayacaktır.

Korumalı istihdam, bir dizi farklı programları kapsayan, engellilere korunaklı bir ortamda istihdam sağlayan rekabet ortamından uzak bir program (Bergeskog, 2001) olarak tanımlanmakla birlikte; engellilerin, normal çalışma ortamında olduğu varsayılan yarışma ve başarısız olma riski olmadan çalışma fırsatı vermektedir. Engelli bireylerin karşılaşıacağı risk ve problemleri azaltarak onlara daha rahat çalışma ortamı sağlamaktadır (Rosen, ve vd., 1993; akt.:Aktaş,

ve vd. 2004). Ancak korumalı işyerleri; engellileri rekabet ortamı ve başarısızlık riskinden korumayı hedeflerken; başka bir problem olan sosyal dışlanma probleminin doğmasına sebep olmaktadır.

Engellilerin istihdamına yönelik mesleki rehabilitasyonla ilgili Özürlüler Kanunu'nun 13. maddesine göre; "özürlülerin yetenekleri doğrultusunda yapabilecekleri bir işte eğitilmesi, meslek kazandırılması, verimli kılınarak ekonomik ve sosyal refahının sağlanması amacıyla meslekî rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmasının sağlanması esastır. Gerçek veya tüzel kişilerce açılacak olan özel meslekî rehabilitasyon merkezleri, yetenek geliştirme merkezleri ve korumalı işyerlerinin değişik tipleri ile özel işyerlerinde bireylerin bireysel gelişimleri ve yeteneklerine uygun iş veya becerilerini geliştirici tedbirler alınır" denilmektedir. Bu tanımlama, engellileri istihdama katmaktan öte sosyal hayatın içine almaktadır. Yine aynı maddede "Sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri belediyeler tarafından da verilir" ifadesine dayalı olarak Kocaeli Büyükşehir Belediyesi iştiraki olan Belde A.Ş. tarafından "Gülen Yüzler Engelliler Mesleki Rehabilitasyon ve İş Merkezi" açılarak engellileri istihdam etmektedir.

Engelli İstihdam Yöntemleri

Engellilerin toplumsal yaşama tam katılımlarının sağlanmasına yönelik olarak kamusal alanda iyileştirmelerin yapılması, onların çalışan, kazanan ve kendilerine yeten bireyler olmaları için desteklenmeleri, toplumsal yaşamın gereğidir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2011: 12). Onların hangi koşullarda ve alanlarda çalışması gerektiği sürekli tartışma konusu olmuştur. Bu konuda ileri sürülen yöntemleri yedi başlık altında toplamak mümkündür.

Kota Sistemi: İstihdam alanında işverenlerin belirli bir oranda veya sayıda engelli çalıştırmasının mecburi kılınmasına kota sistemi denir. Kota sistemi engellilerin istihdamını kolaylaştırmak amacıyla yapılan bir pozitif ayrımcılıktır. Kota sistemi ilk olarak 1. Dünya savaşı sonrasında sakat kalanları mağduriyetten kurtarma amacıyla 1919 yılında Almanya'da uygulanmıştır. Uygulama daha sonra bütün engel gruplarını içine alacak şekilde genişletilmiştir (Seyyar, 2000).

Türkiye'de kamu ve özel sektörde bu yöntem uygulanmaya başladıktan sonra engellilerin işyerlerinde çalışabilecekleri ve işgücüne katkı verebilecekleri kanaati güçlenmiştir.

Korumalı İşyerleri Yöntemi: 5378 Özürlüler Yasası'na göre korumalı işyeri; normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan engelliler için mesleki iyileştirme ve istihdam oluşturmak amacıyla devlet tarafından teknik ve mali yönden desteklendiği ve çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği işyeridir.

Kişisel Çalışma Yöntemi: Kişisel çalışma yöntemi, engelli bireylerin kendi işyerlerini kurup çalışmalarını hatta diğer bireylere istihdam alanı sunmalarıdır. Fakat bu yöntem ülkemizde oran bakımından çok düşüktür. Bunun başlıca nedenleri; engellilerin temel eğitim yetersizliği, ülkedeki ekonomik gelişmeler, kaynak yetersizliği, engellilere sağlanan mesleki eğitim yetersizliği ve verimsizliğidir (Coşkun vd. 2009: 37). Engellilerin desteklenerek işveren haline gelmeleri kendi aralarında bir model oluşturma açısından çok önemlidir.

İşverenlerin Zorunluluk Olmadan Engelli İstihdamı: İşverenlerin kota/ceza ve korumalı işyerlerinin dışında tamamen kendi isteklerine bağlı olarak engelli istihdam etmesi durumudur. Engelli bireye karşı oluşan bu önyargılar, engelli bireyin iş bulma ve çalışma sürecini zorlaştırmaktadır (Seyyar, 2000). Türkiye'de engellilerin çalışabilecekleri yönünde oluşan algı ve duyarlılık sonucu işverenlerin engellileri çalıştırma sorumluluğu artmıştır.

Evde Çalışma Yöntemi: Engellinin engel durumuna göre evde oluşturulan ortamda uygun işleri yapmasıdır. Web tasarımı, bilgisayarlı muhasebe gibi konularda da çalışabilir.

Kooperatif Çalışma Yöntemi: Bu yöntem engellilerin kendi çabaları ile ya da devlet desteği ile kurdukları kooperatif örgütlenmelerle, çeşitli çalışma alanlarından kendilerine çalışma imkânları sağlayan bir yöntemdir. İş birliğine dayanan bu yöntemle engelli üyelerin mevcut yetenek ve kapasitelerini değerlendirme, bunları yapabilecekleri işlere göre iyileştirme ve bağımsız bir kuruluş olarak oldukları alanda faaliyet göstermelerini sağlayacaktır (Meşhur, 2004:183). Kolektif çalışmalar güç birliği oluşturma ve ortak karar verme mekanizmalarına olumlu katkı vermekle birlikte engellilerin bu alanda daha çabuk örgütlendiği görülmektedir.

Sadece Engellilerin Çalıştırıldığı Seçilmiş İşlerde İstihdam: Bu yöntemde engellilere has seçilmiş bazı işlerde sadece engelliler istihdam edilmektedir. Tahsis yöntemi de denen bu yöntem; engelli

grupların farklılıklarına göre bazı iş ve mesleklerin kısmen veya tamamen engelliler için ayrılmasını öngörmektedir (Altan, 2004: 264). Engelli bireyler bu yöntemi benimsememekte ve bu durumun kendilerinin dışlanma riskini artırdığını düşünmektedirler.

Türkiye’de engellilerin istihdamına yönelik bu yöntemlerin hepsinden yararlanılmaktadır. Bu araştırmada Korumalı İşyerleri ve buralarda çalışan engellilerin çalışma hayatına katılımları ile yaşadıkları sosyal içerme üzerinde durulmuştur. Korumalı işyerleri öncelikle ağır engelli ve zihinsel engelli bireyleri hedeflediğinden çalışma ortamının sosyal dışlanmaya mı yoksa sosyal içermeye mi katkı sağladığı tartışma konusudur. Çünkü engellilerle yapılan görüşmelerde; bu çalışma yönteminin sosyal dışlanmayı artırdığı iddia edilmektedir. Ayrıca; korumalı işyerlerinin seçilmesi, bu yöntemin tahsis yönteminin bir nevi uygulama şekli olması dolayısıyla iki istihdam yönteminin sonuçlarını görmemize de katkı sağlayacaktır.

Korumalı İşyerleri Ve Mesleki Rehabilitasyon Merkezleri

Korumalı işyerleri, normal işgücü piyasasına kazandırılması güç olan zihinsel engelliler, ağır derece engelliler, eğitim seviyesi düşük engelliler ve kadın engelliler için planlanmıştır. Dünyada korumalı işyerlerin kuruluş amacı; engellileri işe yerleştirmek, hizmet ve mal üretmek, mali performans, engelli bireyin kendini gerçekleştirmesini sağlamaktır. Özürlüler Kanunu’na göre korumalı işyeri; “normal işgücü piyasasına kazandırılmaları güç olan engelliler için mesleki iyileştirme ve istihdam oluşturmak amacıyla devlet tarafından teknik ve mali yönden desteklendiği ve çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği işyeridir”.

Mesleki rehabilitasyon; sakatlanmış bir kişinin uygun bir işte çalışabilmesi, bu işte başarı sağlayabilecek mesleki rehberlik, eğitim ve işyerinde uyum gibi hizmetlerle ilgili tedbirleri gerektiren sürekli ve koordineli hizmetlerdir. Herhangi bir mesleği olmayan, mesleğinde yetersiz olan veya meslek değiştirmek isteyen engellilerin emek piyasasında ihtiyaç duyulan ve özür grubuna uygun meslekte yetiştirilerek, fiziki ve mesleki yönden kapasitelerini artıran ve eğitim gördükleri meslekte istihdamlarını sağlayan hizmetler bütünü (Seyyar ve Genç, 2010: 493) olarak ta tanımlanabilir. Mesleki rehabilitasyon, engelli bireyleri her hangi bir işe yerleştirdikten sonra da engellinin takip ve izlenmesi gibi mesleki hizmetlerle ilgili tedbirleri almak ve onun topluma katılımını sağlamakla da yükümlüdür.

5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile engellilerin istihdamı ve mesleki rehabilitasyonu hakkında; engelli bireylerin yetenekleri doğrultusunda yapabilecekleri bir işte eğitilmesi, meslek kazandırılması, verimli kılınarak ekonomik ve sosyal refahının sağlanması amacıyla meslekî rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanması (m.16) şeklinde düzenlemeler yapılmıştır. Bu amaçla kurulacak özel mesleki rehabilitasyon merkezlerinin açılışı, denetlenmesi ve işleyişine ilişkin usul ve esaslar, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Özürlüler İdaresi Başkanlığınca birlikte çıkarılan, 02/05/2006 tarih ve 26156 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren, ancak 31.07.2009 tarihinde yapılan ek ve değişiklikle son hali verilen “Özel Mesleki Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelikle düzenlenmiştir.

Korumalı işyerleri, sadece üretimi ve kâr etmeyi hedefleyen işyerleri olmayıp, aynı zamanda psiko-sosyal ve meslekî rehabilitasyonu da hedefleyen kurumlardır. Bazı ülkelerde korumalı işyerleri için “sosyal işyeri” gibi kavramlar da kullanılmaktadır. 1999 yılında Almanya’da 646 Korumalı İşyerinde yaklaşık olarak 185 bin engelli çalışmakta iken ülkemizde 2004 yılında yapılan korumalı işyerleri araştırmasına göre 14 kurum korumalı işyeri statüsündedir (Seyyar, 2004 akt. Coşkun vd., 2009: 43).

Korumalı istihdam, kişisel noksanlıkları veya özürleri nedeniyle yaşamlarını normal bir mesleki faaliyetle kazanamayacaklar için özel olarak düzenlenip, kurulan işyerlerindeki istihdam türüdür (Uşan, 2003: 3). Engellilerin istihdamı daha çok devletin yasal müdahaleleri ile gerçekleşmektedir. Buna literatürde “korumalı istihdam” denilmektedir (Kutal, 1993: 391).

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2004 yılında korumalı işyerlerine yönelik bir araştırma yapmıştır. Bu korumalı işyerleri araştırması konu ile ilgili dünyadaki uygulamalar ve Türkiye’deki durum hakkında genel bir çerçeve çizmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarında korumalı işyerlerinin sadece istihdam boyutu ve engelliler için gelir sahibi olmanın bir aracı olarak değerlendirilmemesi, engellilerin toplumla bütünleşmesindeki önemin de göz önünde bulundurulması gerektiğine vurgu yapılmıştır (Aktaş ve vd., 2004). Korumalı işyerleri ile ilgili yapılan

bu araştırmalar ve yasal dzenlemelere rağmen, geçen 9 yıllık sürede korumalı işyerleri ülkemizde önemli bir varlık gösterememiştir. Ancak 2012-2013 yılı itibariyle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı işverenlerin engelliler ve korumalı işyerleri ile ilgili eğilimlerini ölçmek üzere bir araştırma yapmış ve ülkemizde korumalı işyerlerinin çoğaltılması ile ilgili çalışmalara ağırlık vermiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Engellilerin yaşam şartları ve hayata tutunmaları hakkında önemli zihinsel dönüşüm yaşanmaktadır. Medikal modelin getirmiş olduğu; engelin sadece fizyolojik bozukluk olduğu anlayışı terk edilerek; sosyal modelle engelli olma durumunun sorumluluğu bireyden ziyade topluma yüklenmiştir. Bu durum engellilerin sosyal dışlanma ve sosyal hayata katılamama problemini ortaya ıkarımıştır. Engellilerin toplumla bütünleşmeleri, kendilerine yeterli hale gelip güçlendirilmeleri ve aile kurabilmeleri için işgücü piyasasında yerlerini almaları ve bu alana katkı sağlamaları son derece önemlidir. Araştırmanın amacı; toplumda sosyal dışlanma riski yüksek olan engelli bireylerin istihdamı için uygulanan “Korumalı İşyerleri Ve Mesleki Rehabilitasyon Merkezleri”nin engellilerin sosyal içermesine katkısını incelemektir.

Bu araştırmada metodolojik olarak çalışmanın güçlü değişkenlerini ayırmak ve değişkenler arasındaki ilişkiyi göstermek amacıyla nitel ve nicel araştırma tekniği ve tek ölçmeye dayalı model kullanılmıştır. Araştırma teorik bilgi ve betimsel araştırmaya dayalı anket yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmada 30 kişiden oluşan örneklem gruba 23 sorudan oluşan anket formu uygulanmıştır. Sorular rneklem grubun hassasiyetleri dikkate alınarak uygun, sade ve anlaşılır bir dil kullanılarak hazırlanmıştır. Deneklerin kendilerini özgürce ifade edebilmeleri ve araştırmayı keşfetme, açıklama ve bilgileri doğrulama amacıyla açık uçlu sorulara da yer verilmiştir. Anket alışması gönüllülük esasına dayalı olarak uygulanarak, özür durumlarına göre sorun yaşanmamaları için yardımcı olunmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket formları engellilere ön test ve son test olarak uygulandıktan sonra elde edilen veriler SPSS istatistik programına aktarılmıştır. Toplanan veriler SPSS for Windows 16.0 paket programıyla analiz edilmiş, istatistiksel tekniklerden frekans, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma ve t-testi kullanılarak zmlenmiştir. Araştırmanın amacına uygun

olarak nitel araştırmaya paralel bir şekilde veriler organize edilerek yorumlanmıştır.

Araştırmanın evreni; Korumalı İşyerleri ve Mesleki Rehabilitasyon Merkezleri ve bu işyerlerinde çalışan engellilerdir. Bu işyerleri daha çok ağır ve zihinsel engellilerin istihdam edildiği kurumlardır. Sadece engellilerin çalıştığı işyerlerinde, kendi aralarında kaynaşma ve toplumsal açıdan ayrışma yaşandığı görülmektedir. Korumalı işyerleri bu riski taşımaktadır. Örnekleme ise; Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'nin iştiraki olan BELDE- AŞ'ye bağlı olarak hizmet veren Gülen Yüzler Engelliler Mesleki Rehabilitasyon ve İş Merkezi ile orada çalışan engellilerdir. Bu işyeri başlangıçta korumalı işyeri olarak işletilmeye başlanmış daha sonra bu eleştirilere dayalı olarak mesleki rehabilitasyon ve iş merkezi olarak dönüştürülmüştür. Böylece bu işyerinde istihdam edilen engellilerin işe başlamadan önce topluma bakışları ve toplum tarafından algılanışları ile işe başladıktan sonraki bakış açılarını inceleyerek bu kurumlarda çalışan engellilerin toplumla bütünleşme ve kaynaşma (sosyal içerme) düzeyleri üzerinden Türkiye'de uygulanan bu istihdam yöntemi hakkında genel bir kanaate ulaşmak hedeflenmiştir.

Bu amaç ve hedefler doğrultusunda şu hipotezlerden yola çıkılarak araştırma tamamlanmıştır;

1-Engellinin çalışma yaşamına katılımı ekonomik bağımsızlık ve toplumsal kimliğin kazanılmasında yaşamsal öneme sahiptir. Günümüzde genel anlayış, engelliliğin istihdam alanında engel olmadığı, uygun iş ve işyeri ortamı ile her engellinin çalışabileceği ve üretime katkıda bulunabileceği düşüncesinde toplanmaktadır.

2- Korumalı işyerleri ve mesleki rehabilitasyon merkezleri; engelliye, normal çalışma ortamında olduğu varsayılan yarışma ve başarısız olma riski olmadan çalışma fırsatı vermektedir. Engelli bireyin, birtakım düzenlemelerle problem ve risklerden korunarak işin gerektirdiği normal görevlere daha kolay devam etmesi sağlanmaktadır.

3- Korumalı işyerleri, daha ağır engellilik oranına sahip engelliler için kurulan, özel donanıma sahip ve birincil amacı istihdam yoluyla rehabilite etme olan işyerleridir. Sosyal ve mesleki bütünleşme ile rehabilitasyon çoğu kez ticari amaçtan daha önemlidir.

4- Korumalı işyerleri ve mesleki rehabilitasyon merkezleri engelliler için kolay çalışma imkanı sağlayarak engellilerin birlikte çalışabilecekleri alanlar oluşturmaktadır. Fakat korumalı işyerleri fiziki olarak engellilere kolaylık sağlarken; sosyal olarak onları toplumun dışına iterek sosyal dışlanmaya sebep olmaktadır. Engelliler sağlıklı insanlarla aynı ortamda yaşamayı tercih etmektedir.

Bulgular ve Tartışma

Sosyo-Demografik Durum Analizi

Araştırma örneklem olarak seçilen Kocaeli Gülen Yüzler Engelliler Mesleki Rehabilitasyon ve İş Merkezinde çalışan engellilerle yapılmıştır. Bu işyerinde daha çok bedensel, işitme, görme ve zihinsel engelliler çalışmaktadır (Tablo 4).Çalışmada engellilerin işyerleri ile ilgili kanaatleri, çalışma şartları ve sosyal dışlanmaya yönelik eğilimleri bağımlı değişken, sosyo-demografik faktörler ise bağımsız değişken olarak kabul edilerek, sosyal dışlanma üzerinde etkili faktörlerin belirlenmesine çalışılmıştır. Ayrıca eğitim durumu değişkeninde bazı bireylerin sadece ilkokul mezunu olması, bazılarının da ilköğretim mezunu olması dolayısıyla, ilköğretim ve ortaokul birleştirilmiş; lise üstü olanlar ise üniversite olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen verilere göre; katılımcıların $\frac{3}{4}$ ' ünün 35 yaşın altında ve $\frac{1}{4}$ 'ünün de 35 yaşın üstünde, yarıya yakını (yüzde 46,7) ise 31-35 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Bu çıktılara göre; 25 ve altı yaş aralığında çalışan olmadığı, çalışanların ağırlıklı olarak orta yaş aralığında olduğu söylenebilir. Yine deneklerin yarıya yakını 8 yıl ve üstü zamandan beri bu kurumda çalıştıkları (Tablo: 5) dikkate alındığında işe başlama yaşınının 25'lerde olduğu söylenebilir.

Tablo 3a: Çalışma Kapsamında Görüşülen Engellilerin Demografik Özellikleri I

Yaş	Sayı	Yüzde (%)	Eğitim durumu	Sayı	Yüzde (%)
26-30	8	26,7	Okur- yazar değil	2	6,7
31-35	14	46,7	İlköğretim mezunu	12	40,0
36 ve üstü	8	26,7	Lise mezunu	12	40,0
Toplam	30	100,0	Üniversite ve üstü	4	13,3
			Toplam	30	100,0

Eğitim durumlarına baktığımızda; yüzde 40,0'lık oranlarla ilköğretim ve lise mezunlarının eşit olduğu, üniversite mezunlarının 13,3'lük oranı oluşturduğu ve yüzde 6,7'sinin de okur-yazar olmadığı görülmektedir. Bu işyerinde her eğitim seviyesinden engellinin çalışması ve eğitim seviyesi düşük olanların da istihdamda yer bulmasının bir avantaj olduğu söylenebilir.

Bu kurumda çalıştırılan engelli bireylerin çoğunluğu erkektir. Çalışan toplam engelli kadın sayısı 9 dur. Kadınların çoğu bedensel engelli, diğerleri de işitme engellidir. Araştırmaya katılan engellilerin çoğunluğunu evliler oluşturmaktadır. Yapılan gözlemlerde ve engellilerle birebir görüşmelerde evli olanların çoğunun işe başladıktan sonra evlendikleri, hatta evli çiftlerin bu işyerinde beraber çalıştıkları görülmüştür. Evlilik öncesi tanışma ve anlaşmanın işyeri dolayısıyla olduğu ve işgücüne katılımın evlilik için önemli bir kriter olduğu görülmüştür. Çalışma hayatının aile hayatından dışlanmayı önlediği, işin eş bulma ve yeni çevreler edinme aracı olduğu söylenebilir.

Tablo 3b: Çalışma Kapsamında Görüşülen Engellilerin Demografik Özellikleri II

Cinsiyet	Sayı	Yüzde (%)	Medeni Durum	Sayı	Yüzde (%)	Kimlerle Yaşadıkları	Sayı	Yüzde (%)
Kadın	9	30,0	Evli	18	60,0	Ailemle birlikte (eşi, çocukları)	18	60,0
Erkek	21	70,0	Bekâr	12	40,0	Annem ve babamla birlikte	12	40,0
Toplam	30	100,0	Toplam	30	100,0	Toplam	30	100,0

Yine ankete katılan engellilerin çoğunluğu ailesi ile birlikte yaşadığını ifade etmişlerdir. Evlilik ile ilgili bulgu ile bağımsız değişken ile bu bağımlı değişkeni birleştirdiğimizde iki verinin birbirini doğruladığı ve buradaki aile kavramının kendi kurduğu aile olduğu anlaşılmaktadır. Ailesi ile birlikte yaşadığını söyleyenlerin (yüzde 40) bekâr olanlardan (yüzde 40) oluştuğunu, iki değişken arasındaki paralellik doğrulamaktadır. Bu işyerinde çalışanlarda yalnız başına yaşayan engelli olmadığı görülmüştür. Bu durum engellilerin tek başına bağımsız bir yaşam kuracak imkan ve destekten yoksun oldukları göstermektedir. Ancak hem çalıştığı ve hem de ailesi ile birlikte yaşadığı halde yalnızlık kaygısı yaşayan engelliler de vardır.

Engellilerin Çalışma Ortamları, Engellilik Türleri ve Kanaatleri

Korumalı işyerlerinde daha çok ağır ve zihinsel engelliler çalışmaktadır. Bu işyerinde çalışan engellilerin toplamda yüzde 38,2'si bedensel, yüzde 23,5'i işitme engellidir. Bedensel engellilerin çoğu ve işitme engellilerin yarısı kadındır. Bu iki grubun dışında çalışan kadın engelli bulunmamaktadır. Ayrıca bu engel gruplarının çoğunluğu ağır engelli düzeyindedir. İşyerindeki toplam çalışanlar arasında görme engellilerin oranı yüzde 14,7 ve zihinsel engellilerin ise yüzde 11,7'dir. Görme engellilerin engel durumu yüzde 80, zihinsel engelliler ise ortalama yüzde 35 düzeyindedir. Ağır zihinsel engellilerin çalışma yasağı bulunmaktadır. Bunun için bu yasaya dikkat edilmiştir. Engellilerin engellilik düzeyleri kurum idarecilerinden elde edilen verilere göre yorumlanmıştır. Engellilerin engellilik türleri ve düzeylerine baktığımızda, ilgili kurumun korumalı işyeri kriterlerini taşıdığı görülmektedir.

İlgili işyerinde engellilerin çalışmasına uygun olan bir dizi atölye bulunmaktadır. Çalışan engellilerin yüzde 46,7'lik çoğunluğu dikim atölyesinde, yüzde 26,7'si geri kazanım atölyesinde, yüzde 13,3'ü elektronik atölyesinde, yüzde 6,7'si de idari birimde görev yapmaktadır. Yöneticilerle yapılan görüşmelerde alınan bilgilere göre bu atölyelerde ciddi seviyede üretim yapıldığı, kuruma yüksek oranda gelir sağladığı ve bu kurumun işgücü piyasasında önemli bir prestij bıraktığı gözlenmiştir.

Tablo 4: Çalışma Kapsamında Görüşülen Engellilerin Engellilik Türü ve Çalışılan Birime Göre Dağılımı

Engellilik Türü	Sayı	Yüzde (%)	Çalıştıkları Birimler	Sayı	Yüzde (%)
Bedensel	13	38,2	Dikim Atölyesi	14	46,7
İşitme	8	23,5	Geri Kazanım Atölyesi	8	26,7
Görme	5	14,7	Elektronik Atık Atölyesi	4	13,3
Zihinsel	4	11,7	Idari Birim	2	6,7
Kan ve kas Hastalığı	3	8,7	Cevapsız	2	6,7
Ruhsal	1	2,9	Toplam	30	100,0
Toplam	34	100,0			

Engelli bireylerin çalışma saatleri engel durumuna ve işyeri şartlarına göre değişmektedir. Kamu Personel yasasına göre engellinin çalışma saatlerinin çalıştığı kurum tarafından belirlenmesi esas alınmaktadır.

Ancak bunun bazı istisnaları vardır. Örneğin engelli personele süre aranmaksızın gece nöbeti verilemeyeceği belirtilmektedir. Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü'nün 03/12/2002 tarih ve 20515 sayılı 2002/58 nolu genelgesinin 3.maddesine göre; özel durumlarda (engelliler günü, olumsuz hava şartları gibi) engelliler izinli sayılır. Araştırmanın yapıldığı Mesleki Rehabilitasyon ve İş Merkezinde ankete katılan deneklerin tamamı ortalama 7-8 saat çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu işyeri mesai saatlerine uygun şekilde çalıştığı için bu sonucun çıkması olağandır.

Tablo 5: Çalışma Kapsamında Görüşülen Engellilerin Çalışma Durumları İle İlgili Bilgiler

Günlük Çalışma Süreleri	Sayı	Yüzde (%)	Kurumda kaç yıl çalıştıkları	Sayı	Yüzde (%)	İşyerinde Çalıştığı Gruplar	Sayı	Yüzde (%)
2 ve altı	0	0	2-4 yıl	4	13,3	Hepsi	18	60,0
5-6	0	0	5-7	12	40,0	Farklı özür grupları	10	33,3
7-8	30	100,0	8 ve üstü	14	46,7	Kayıp Veri	2	6,7
Toplam	30	100,0	Toplam	30	100,0	Toplam	30	100,0

Kurumda kaç yıldan beri çalıştıklarını araştırdığımızda yarıya yakını 8 ve üstü, yüzde 40'ı da 5-7 yıldan beri bu kurumda çalışmaktadır. Kurumun ilk açılış tarihinin 2004 olduğu düşünüldüğünde çalışanların büyük bir çoğunluğu kurumun ilk kuruluşundan beri çalışmaktadır. 2-4 yıl aralığını çalışanların oranı yüzde 13,3'tür. Bu oranlar işverenin ve işçilerin çalışma şartlarından memnun olduğunu göstermektedir.

Engelli bireylerin istihdam piyasasında karşı karşıya kaldıkları sık sık işten çıkarılma durumu bu kurumda çalışanlar için geçerli değildir. Burada çalışanların istikrarlı çalışma süreci; üretimde verimliliğin artması ve tecrübenin verimliliğe yansımaları açısından önemlidir. Ayrıca çalışanların kurumda uzun süredir çalışmaları; mesleki rehabilitasyon merkezlerinin engelli istihdamına yönelik amaçlarından çok korumalı işyerlerinin çalışma amaçlarına daha uygundur.

Yine bu işyerinde engel grupları arasında ayırım yapılmadığı, farklı engel gruplarının (yüzde 33) beraber çalıştığı, hatta yüzde 60'ı hiçbir engeli olmayan bireyler ve meslek elemanlarıyla birlikte çalıştığı görülmektedir.

Kurum çalışanlarının sadece engelli bireylerden oluşmaması, engellilerin toplumsal içerme yaşamaları açısından pozitif bir gelişmedir. Engelli olan ve olmayan bireylerin bir arada çalışması da engellilerin toplumla bütünleşmesi ve kaynaşması açısından önemlidir.

Araştırma kapsamında korumalı işyerleri hakkındaki kanaatlerini öğrenmek için “korumalı işyerleri sizin için ne anlam ifade ediyor?” diye bir soru soruldu. Araştırmaya katılan engellilerin yüzde 40’lık çoğunluğu korumalı işyerlerinin hayata tutunma yeri, yüzde 26’lık ikinci çoğunluğu sosyalleşme yeri olarak gördüklerini ifade ederken, yüzde 6,7’si toplumdan dışlandığını düşündüren bir yer olduğunu belirtmişlerdir. Diğer seçeneğini seçenler yüzde 26,7’lik bir oranla önemli bir bölümü oluşturmaktadır. Bunların bir kısmı korumalı işyerlerini “*engelli istihdamına yönelik toplama kampları*” gibi gördüklerini ve “*engellilerin toplumdan soyutlandığı*” görüşünde olduklarını söylemişlerdir. Bir kısmı bu iş merkezi yerine belediyenin kendi bünyesindeki diğer şirketlerde istihdam edilirlerse toplumun diğer bireyleriyle daha iyi kaynaşacaklarını belirtmiştir. Bir kısmı ise; “*piyasadaki işverenler özrümüzden dolayı, bizi çalıştırarak riske girmek istemiyorlar. Burası sosyal proje olduğu için ve devlet güvencesi olduğu için daha rahat çalışabiliyoruz. Ayrıca burası bize özgüven sağlıyor*” demişlerdir. Bu veriler; çalışma hayatının engellilerin topluma katılımları için çok önemli bir sosyal ortam olduğunu ve burada rehabilite olduklarını göstermektedir. Bu veriler korumalı işyerlerinin sosyal dışlanmayı artırdığı yönündeki hipotezimizin kısmen doğrulandığı ve kısmen de reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 6: Çalışma Kapsamında Görüşülen Engellilerin İşyeri ile İlgili Düşünceleri

İşyerini Tercih Nedenleri	Sayı	Yüzde(%)	Korumalı İşyerinin Onlar Açısından İşlevi	Sayı	Yüzde (%)
Ekonomik destek sağlamak	16	53,3	Hayata tutunma yeri	12	40,0
Sosyal hayattan kopmamak	4	13,3	Sosyalleşme yeri	8	26,7
Daha rahat çalışma ortamı olmak	2	6,7	Toplumdan dışlandığını düşündüren bir yer	2	6,7
Diğer	6	20,0	Diğer	8	26,7
Cevapsız	2	6,7	Toplam	30	100,0
Toplam	30	100,0			
Gülen Yüzler İş Merkezini Tercih Etmesindeki En Önemli Faktör	Sayı	Yüzde (%)	Kuruma Yönelik Memnuniyet Durumu	Sayı	Yüzde (%)
Ücret	4	13,3	Memnunum		53,3
Aileye ekonomik destek sağlamak	12	40,0	Az memnunum.	5	33,3
Çalışma ortamının çalışmasına daha elverişli olması	8	26,7	Çok memnunum	1	6,7
Diğer	6	20,0	Cevapsız	1	6,7
Toplam	30	100,0	Toplam	15	100,0

Çalışma hayatı engellilerin birçok ihtiyacını karşılamaları için önemli bir ortamdır. Araştırma verilerine göre; katılımcıların yüzde 53 lük çoğunluğu ekonomik destek sağlamak için bu işyerinde çalışmayı tercih ettiklerini belirtirken, sosyal hayattan kopmamak için çalıştıklarını ifade edenlerin oranı yüzde 13,3'tür. Küçük bir grup engelli rahat çalışma ortamı olmasından dolayı bu işyerini tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Diğer şikkim işaretleyip (yüzde 20) açıklama yapanların ortak görüşleri ise; ekonomik ve sosyal etmenlerin, çalışma şartlarının engel durumlarına uygun olmasının etkili olduğu yönündedir. Bu bulgular; engellinin çalışma hayatına katılmaları ile ekonomik bağımsızlık ve toplumsal kimlik kazandıkları şeklindeki hipotezimizi doğrulamaktadır.

Engellilere “engelli olmalarına rağmen neden çalışmak istedikleri, çalışmak istiyorlarsa bu işyerini neden tercih ettikleri” soruldu. Elde edilen verilere göre; katılımcıların yüzde 40'ı ailelerine ekonomik destek sağlamak için çalıştıklarını, yüzde 26,7'si bu çalışma ortamının diğer işyerlerine göre engellilerin çalışması için daha uygun olduğunu, yüzde 13,3'ü de aldıkları ücretin bu işyerini tercih etmelerindeki en önemli faktör olduğunu belirtmiştir. Bu veri, korumalı işyerleri ve mesleki rehabilitasyon merkezlerinin

engellilere kolay çalışma imkanı sağladığı yönündeki hipotezimizi doğrulamaktadır. Diğer seçeneğini seçenlerin görüşü ise sosyal güvence sağlamak için çalıştıkları yönündedir. Toplumda engellilerin daha çok muhtaç kişiler olduğu ve sosyal yardımlarla geçinmeye çalıştıkları yönünde bir kanaat vardır. Buradaki engelliler, başkasına muhtaç olmak yerine kendi ihtiyaçlarını kendi kazandıkları gelirlerle gidererek kendilerine yeterli hale gelebileceklerini ve fırsat verildiğinde engellilerin de çalışabileceklerini kanıtlamaktadırlar.

Görüşmecilerin yarısından fazlası işlerinden memnun olduklarını belirtmişlerdir. Küçük bir grup çok memnun olduğunu belirtirken, yaklaşık üçte biri işlerinden az memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Verilere bakarak kurumdan memnuniyet oranının yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Memnuniyetin yüksek olması çalışma süresindeki istikrarı olumlu etkilediği de söylenebilir.

Çalışma Hayatı ve Sosyal Çevrenin Engelliler Üzerlerinde Psiko-Sosyal Etkileri

Engellilerin işgücü piyasasına katılmalarının aileleri ve sosyal çevreleri üzerindeki etkisi araştırılmak istenmiştir. Bunu belirlemek üzere “İşe başladıktan sonra aileniz ve çevrenizin tutumlarında ne gibi değişiklikler oldu?” diye bir soru soruldu.

Tablo 7: Çalışma Kapsamında Görüşülen Engellilerin Çalışma Hayatlarına İlişkin Değerlendirmeleri

İşe Başladıktan Sonra Aile ve Çevrelerinin Görüşleri	Sayı	Yüzde (%)	İş Öncesi Ve Sonrası Kendilerini Nasıl Hissettikleri	Sayı	(%)
Destek gördüm	12	40,0	Kendimi daha yeterli ve mutlu hissediyorum.	22	73,3
Olumsuz eleştiriler aldım.	2	6,7	Kendimi eskiye oranla daha iyi hissediyorum.	2	6,7
Ailem ve sosyal çevrem çalışamayacağımı düşünüyordular, işe başladıktan sonra fikirleri değişti.	8	26,7	Zaman zaman keşke çalışmasaydım diyorum.	2	6,7
Diğer	6	20,0	Diğer	2	6,7
Cevapsız	2	6,7	Cevapsız	2	6,7
Toplam	30	100,0	Toplam	30	100,0

Araştırmaya katılan deneklerin yüzde 40'ı ailesinden ve sosyal çevresinden destek gördüklerini belirtirken, yüzde 26,7'sinin ilk başta ailelerinin çalışamayacaklarını düşündüklerini, ancak

çalışmaya başladıktan sonra fikirlerinin değiştiğini ifade etmişlerdir. Olumsuz eleştiriler aldığı söylenenler az da olsa (yüzde 6,7) bu rakam önemlidir. Diğer şikkını işaretleyenlerden açıklama yapan katılımcılar görüşlerini şöyle belirtmiştir: *“Ailem çalışmaya başladığım zaman olumsuz tutum sergiledi, fakat çalışma ortamını gördükten sonra kararları değişti”* Engelliler kendilerine fırsat verildiğinde güzel şeyler yapabileceklerini göstermiştir. Ailelerin tedirginliği engellerinden dolayı verimli olamayacakları ve işyeri tarafından kabullenilmeyecekleri yönündedir. Engellilerin en önemli sorunlarından birisi zamanlarını değerlendirememeleri ve kendilerini eğlendirecek ortamların olmamasıdır. Can sıkıntısı ruhsal olarak kendilerini rahatsız etmekte ve bağımlı olma hissi ise hayattan kopmalarını hızlandırmaktadır. İş hayatı bu sorunların giderilmesi için önemli bir rehabilitasyon aracıdır. Araştırmanın bulguları bu düşüncüyü doğrulamaktadır. Katılımcıların yüzde 73,3 gibi büyük bir çoğunluğu işe başladıktan sonra kendilerini daha yeterli ve mutlu hissettiklerini belirtmişlerdir. Ağırlıklı olarak işe başlamalarının katılımcılar üzerinde pozitif etkisi olmuştur. Diğer şikkını işaretleyenler, her engellinin çalışma hayatında yerini alması gerektiğini ifade etmişleridir.

Çalışma Hayatı ve Sosyal İçerme/Dışlanma İlişkisi

Katılımcılara “işyerinde çalışma arkadaşlarınızla sosyal ilişkileriniz nasıl?” diye sorulan soruya; katılımcıların yüzde 60’lık çoğunluğu iş arkadaşları ile sıcak ilişkiler kurduklarını ve bu ilişkilerinin iş dışında da devam ettiğini; beşte biri de işe başladıktan sonra kendilerine yeni bir sosyal çevre kurduklarını ifade etmişlerdir. Bu iş arkadaşlarının bir kısmı engelli olmayan bireylerdir. Bu iki veri; iş ortamının engellilerin topluma katılımlarını artırdığını, toplum tarafından kabullenildiklerini ve yeni bir arkadaş çevresi oluşturmalarını sağladığını göstermektedir. Bu veriler engellilerin sağlıklı insanlarla aynı ortamda yaşamayı tercih ettikleri yönündeki hipotezimizi doğrulamaktadır. Bu durum sosyal içerme olgusuyla doğru orantılıdır. İş hayatından dışlanma sosyal ilişkilerden ve ekonomik imkânlardan dışlanma gerekçesidir. İş, hem meşguliyet hem gelir kaynağı ve hem de toplumda kabul görmeyi sağlayan ortamdır.

Tablo 8: Çalışma Ortamı ve Sosyal Bütünleşme İlişkisi

Çalışma Arkadaşları İle Sosyal İlişkileri	Sayı	Yüzde (%)	İş Arkadaşlarının Üzerlerinde ki Etkileri	Sayı	Yüzde (%)
İşe başladıktan sonra kendimi yeni bir sosyal çevre kurdum.	6	20,0	İşyerinde arkadaş çevrem çok iyi, beni işe gelmeye yönlendiriyorlar.	24	80,0
Arkadaşlarımla iş dışında da sıcak bir ilişkim var.	18	60,0	İşyeri ortamının kötü olması iş dışı hayatımı olumsuz etkiliyor.	2	6,7
İş arkadaşlarımla sadece işten dolayı görüşüyorum, iş dışında görüşmüyoruz.	4	13,3	Olumlu ya da olumsuz hiçbir etkisi olmuyor.	4	13,3
Diğer	2	6,7	Toplam	30	100,0
Toplam	30	100,0			

İnsanın iş, okul, yol ve sokak arkadaşı kendisinin deşarj olduğu, üzüntü ve sevinçlerini paylaştığı kişilerdir. Bu tür ortamlarda bulunmak ve insanlar tarafından kabullenilmek herkesin ihtiyaç duyduğu bir ihtiyaçtır. Böyle ortamlar bireyin hayata tutunmasına ve psiko-sosyal ihtiyaçlarını gidermesine katkı sağlar. Araştırmaya katılanların yüzde 80'lik büyük bir bölümü arkadaş çevrelerinin çok iyi olduğunu, işe gelmeleri için kendilerini motive etiklerini söylemiştir. İş hayatına katılım bir anlamda toplumsal hayata katılım demektir. İş hayatının normal yaşamlarını etkilemediğini söyleyenler yüzde 13,3 oranındadır. İşyerindeki sosyal çevrenin çalışanlar üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca; gelir getiren bir işte çalışmaları, onların ekonomik açıdan başkalarına bağımlı olmalarını önlemektedir. Bu yeni oluşan sosyal çevre, sosyal dışlanma riski taşıyan engellilere; hayata bağlanma, yalnızlıktan kurtulma ve ekonomik açıdan bağımsızlaşma fırsatı sağlamıştır.

Sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya olan engelliler; bu sorunu istihdam politikalarıyla çözmek, sosyal hayata katılmak, kendi imkânlarıyla hayata tutunmak, sağlıklı insanlarla aynı ortamları paylaşmak, kendilerini toplumun bir parçası olarak görmek, başkalarına muhtaç olmadan yaşayarak mutlu olmak, işgücü piyasasında söz sahibi olmak ve her türlü haklardan yararlanmak istemektedirler.

Sonuç

İnsanlık tarihi boyunca engelliler toplumların birer parçası olmuş ve hemen her dönem sosyal dışlanma riski yaşamışlar ve içinde yaşadıkları toplumla kaynaşmaları tartışma konusu olmuştur. Bu araştırmada engellilerin mesleki rehabilitasyonları ve sosyal dışlanma riskine karşı çalışma hayatının etkisi üzerinde durulmuştur. Engellilerin istihdamı sosyal hayata katılma, kendi ayakları üstünde durma ve kendilerine yeni bir sosyal çevre edinmeleri için önem arz etmektedir. Günümüzde engellilere yönelik politikalar onların sosyal hayata katılımları için işgücü piyasasında olmalarını önermektedir. Engellilerle ilgili birçok istihdam yöntemi olmakla birlikte bu araştırmada Korumalı İşyerleri ve Mesleki Rehabilitasyon Merkezlerinin engellilere sunduğu imkânlar tartışılmıştır. Bunun için araştırma Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı BELDE- A.Ş tarafından işletilen Gülen Yüzler Engelliler Mesleki Rehabilitasyon ve İş Merkezi örneklemeden hareketle sonuçlandırılmıştır. İlgili işyeri başlangıçta korumalı işyeri olarak düşünülmüş, daha sonra uygulamanın engellileri yeni bir sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya bırakabileceği düşüncesiyle Mesleki Rehabilitasyon ve İş Merkezi olarak çalışma hayatına devam etmiştir.

Engelliler çalışmak, üretmek ve işgücü piyasasında yer edinmek istemektedirler. Çalışma isteği hem üretime katkı ve hem de rehabilitasyon unsuru olarak değerlendirilmektedir. Çalışma ortamı ise sosyalleşme ve sosyal içerme için önemli bir imkân olarak görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre; engellilerin bu işyerinde çalışmalarının temel amacının ekonomik destek sağlamak olduğu tespit edilmiştir. Mesleki eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin engellilere yönelik sosyal destek sağlama ve rahat çalışma ortamı sağlama amaçları katılımcılar tarafından daha az tercih edildiği görülmektedir. Bu konudaki hipotezimiz kısmen desteklenmektedir. Engellilerin çalışma konusunda destek gördükleri, iş hayatının yaşamlarında çok şeyi değiştirdiği, aile ve çevreleri tarafından daha fazla ilgi gördükleri anlaşılmaktadır. Çalışmaya başladıktan sonra kendilerini yeterli hissetme oranlarının arttığı ve ana hatlarıyla işe başlamanın ve çalışmanın katılımcılar üzerinde pozitif etkisi görülmektedir.

Çalışan engellilerin bu işyerini tercih etmeleri başka işyerlerine göre buradaki şartlarının daha iyi olmasından kaynaklanmaktadır.

Ayrıca işyerinde mesai arkadaşlarıyla kaynaşmanın üst seviyede olduğu, iş ortamının kendilerine yeni bir sosyal çevre kurduğu ve bu ilişkilerin iş dışında da devam ettiği ifade edilmektedir. Kurumda oluşan sosyal ortamın engelliler için ayrı bir sosyal destek sistemi oluşturduğu görülmektedir. Farklı özür grubundan olan insanların aynı birimde çalışmaları problem olarak görülmektedir. Bunun sebebi karşılıklı etkileşim kuramama olarak belirtilmiştir. Engelli olmayan kişilerle engelli olan kişiler arasında kapasite ve yeterlilik farkından dolayı zaman zaman problemler yaşanmaktadır. Bu gibi problemlerin çıkması kişilerde sosyal içermenin tam olarak gerçekleşmediğini göstermektedir.

Arkadaş çevresi ve toplum tarafından engellilerin çalışmasının teşvik edildiği ve işyerindeki sosyal çevrenin çalışanlar üzerinde olumlu izler bıraktığı görülmüştür. Engellilerin büyük çoğunluğu korumalı işyerlerini hayata tutunma ve sosyalleşme yeri olarak gördüklerini belirtmiştir. Korumalı işyerleri niteliği taşıyan bu kurum hakkındaki genel yargı, pozitifdir.

Engelli istihdamına yönelik korumalı işyerlerinin toplama kampları gibi olduğu ve engellileri toplumdan soyutladığını düşünenler de vardır. Bu durum “korumalı işyerleri fiziki olarak engellilere kolaylık sağlarken; sosyal olarak dışlanmaya sebep olmaktadır” şeklindeki hipotezimizi desteklemektedir. Burada çalışmayı tercih sebepleri; devlet güvencesi olması, çalışma ortamının rahat olması ve kendilerine özgüven sağlaması olarak belirtilmiştir.

Mesleki rehabilitasyon engellilerin psiko-sosyal yapıları üzerinde olumlu gelişmeler sağlamaktadır. Çalışmak, üretmek, toplumdan biri olmak, gelir sağlamak, aile ortamı oluşturmak, dikkate alınmak, başkalarına yararlı olmak, yetenek ve kapasitesini kullanmak, evden dışarı çıkmak, arkadaş ilişkileri geliştirmek ve kendine yeterli hale gelmek engellilerin özlemleridir. Bu işyeri ve genel istihdam alanları engellilere bu fırsatı sağlamaktadır. İstihdam alanlarının açılması engellilerin sosyal içirme düzeylerine önemli katkılar sağlamaktadır.

Kaynakça

- ALTAN, Ö.Z. (2004) “Sosyal Politika Dersleri”, *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, No. 1592, Eskişehir.
- AKTAŞ, C., S. Gergin, T. Kuz, L. Mutluoğlu, B. Uğurlu, Z. Yılmaz, (2004) “*Türkiye Korumalı İşyerleri Araştırması*”; *Öz-Veri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Aralık, ss.153-176.
- ARIKAN, Ç. (2002) “Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım”, *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss.11-25.
- BIÇKI, D., S. Özgökçeler (2010) “Özürlülerin Sosyal Dışlanma Boyutları: Bursa Ve Çanakkale Örneklerinden Yansıyanlar”, *II. Ulusal Sosyal Haklar Sempozyumu*, Pamukkale Üniversitesi, Petrol-İş Yayını, İstanbul.
- BONNER, A. (2006) *Social Exclusion and The Way Out*, West Sussex: Jonh Wiley & Sons, Ltd.
- COŞKUN, R., vd. (2009) “Engeliler ve İstihdam”, *Uzaktan Eğitim Ders Notları*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya.
- DİE (Devlet İstatistikler Enstitüsü) (2004) “Türkiye Özürlüler Araştırması 2002”, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) (2006) “Orta Vadeli Program 2007-2009”, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/200709.pdf>: Erişim: 07.05.2010.
- ERDUGAN, F. E. (2010) *Türkiye’de Özürlü Yoksulluğu Ve Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi: Ankara-Keçiören Örneği*, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayın, No:50, Ankara.
- GENÇ, Y. (2012) “Sosyal Hizmet Bilimine Giriş”, *Atatürk Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Ders Kitabı*, Online Yayın, Erzurum.
- GÜNDÜZ, G. S. (2007) “Sosyal İçerme Politikalarının Uygulanmasında Kamu İstihdam Kurumlarının Rolü”, *Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik (2006) Resmi Gazete, Sayı 26183.
- KUTAL, G. (1993) “Sakatların Ekonomik Hayata Katılması”, *İş Hukukunun Ulusal ve Uluslararası Temsil ve Güncel Konuları*, Kamu-İş, Ankara.
- LEIGH, R. vd. (2011) *Dünyada Gönüllülüğün Durumu Raporu-Küresel Refah için Evrensel Değerler*, Çeviri: Zarife Biliz, Türkiye Birleşmiş Milletler Gönüllüleri (UNV) Yayını, Beyaz Gemi Eğitim

Danışmanlık Yayıncılık, Türkiye

MEŞHUR A. H.F. (2004) “Özürllülerin Çalışma Yaşamına Katılma Gereği Ve Uygulanan İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi”, *Özveri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Aralık, ss.176-192.

Özel Mesleki Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelik, (2006) Resmi Gazete, Sayı: 26153.

Özürllüler Şurası I (1999) “Özürllülerle İlgili Sosyal Politika, Özürllülerle İlgili Sosyal Politika Yönetim ve Örgütlenme Komisyon Raporu”, I. Özürllüler Şurası 29 Kasım-02 Aralık, Başbakanlık ÖZİDA, Ankara.

RODGERS, G. vd. (1995) “Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses”, Genova: International Institute for Labour Studies UNDP.

SAPANCALI, F. (2005) “Avrupa Birliği’nde Sosyal Dışlanma Sorunu Ve Mücadele Yöntemleri”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, ss. 51-105.

SCHARF, T. (2001) “Social Exclusion”, *Keele Press*, London, p.303-315.

SEYYAR, A. (2000) “Uluslar Arası Boyutuyla Özürllüler Kota Sistemi”, *Kamu-İş Sendikası Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, İstanbul.

SEYYAR, A. (2008) “Sosyal Siyaset Ekseninde Yerel Özürllüler Politikası”, *Yerel Siyaset Dergisi*, Sayı 27, Mart, ss.80-85.

SEYYAR, A., Y. Genç (2010) “Sosyal Hizmet Terimleri (Ansiklopedik “Sosyal Pedagojik Çalışma” Sözlüğü), Sakarya Kitabevi, Sakarya.

UŞAN, M. F. (1997) “İş Hukukunda Sakat İstihdamı”, (Doktora Tezi), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.

YILDIRIM, F., Z. Dökmen, N. Mamatoğlu ve diğ. (2011) “İşgücü Piyasasının Özürllüler Açısından Analizi”, *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürllü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları*, Kasım, Ankara.

